

RECENZIE / REVIEWS

Graus, František: Živá minulost. Středověké tradice a představy o středověku. Argo. Praha 2017. 432 strán. Preložil: Jan Dobeš. ISBN: 978-80-257-2015-8

Medzi bezdôvodne nereflektované a opomínané osobnosti československej medievistiky možno rozhodne zaradiť neskoršieho profesora histórie na Bazilejskej univerzite českého pôvodu, Františka Grausa (1921 – 1989). Pred emigráciou z Československa patril medzi vrcholných predstaviteľov marxistickej historiografie, kým po usadení sa v Švajčiarsku tento smer opustil. Bez výraznejších výhrad ho možno považovať za jedného z mála českých historikov, ktorí sa dokázali presadiť v západoeurópskej historiografii minulého storočia, píšuceho prevažne v nemeckom jazyku. Významnou mierou vstúpil do historického bádania publikovaním po česky napísaného dvojzväzku diela: *Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do první poloviny 13. století* (1953) a *Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. století do roku 1419* (1957). Predložená recenzia sa pokúsi priblížiť jednu z jeho najvýznamnejších prác po jeho emigrácii do Švajčiarska v roku 1968. Knihu vydal ešte v roku 1975 v kolínskom nakladateľstve Böhlau a jej sprístupnenie československému čitateľovi prekladom do českého jazyka bolo sprostredkované až na začiatku tretieho milénia.

Ako napovedá podtitul, v texte práce si primárne všíma stredoveké tradície a predstavy (konkrétne osobnosti, ich činy a udalosti, či významné miesta). Komparáciou sa snaží poukázať na zmeny interpretácií, ktoré ovplyvňovali chápanie jednotlivých ním vybraných príkladov v priebehu storočí, myšlienkovými smermi v historicko-politickom a historicko-sociologickom rozmere jednotlivých krajín od stredoveku do polovice 20. storočia. Sám autor podotýka, že jeho úlohou nie je predstaviť úmornú a vyčerpávajúcu analýzu, ale názornými príkladmi poukázať na rôznorodé chápanie historického interpretovania v priereze času.

Kniha je delená na osem kapitol, ktorá pomocou komparácie hlavne medzi 3 štátmi: Nemeckom, Francúzskom a Českom podáva rozdielnosti v chápaní stredovekej minulosti. V prvej kapitole s názvom *Tradice a historické vědomí*, určuje terminológiu a problematiku historického vedomia a zároveň predstavuje metodiku, z ktorej v práci vychádza. Druhá kapitola: *Hlavní formy jednání a literární tradice* približuje vznik príbehov a mýtov na základe rozprávania ľudí (často na príklade reálnych osôb a ich činov), charakterových vlastností atď., ktoré „navzdory literárně-stylistickým vazbám začaly osoby, o kterých se vyprávělo, literárně žít“ (s. 29). To sa prejavilo vo vzniku príbehov o osobách ako *Dietrich z Bernu*, či *Renaudovi de Montanban* resp. literárnom príbehu o *deťoch Aymonových* alebo *Viliamovi Tellovi*, o ktorých existencii stredoveký človek nepochyboval, hoci žili iba v písomných prameňoch. Ďalšia kapitola nesie názov *Pověsti o příchodu a původu*. V nej autor rozoberá písomné narácie, ktoré tvorili zdôvodnenie príčin pôvodu národov a nárokov na územie, ktoré v stredoveku obývali. Kým vo franskom prostredí (jej západnej časti, z ktorej vzniklo Francúzske kráľovstvo) to bolo presvedčenie o ich pôvode z Tróje, v Čechách to bola štátotvorná povest' o príchode Slovanov do Českej kotliny na čele s praotcom Čechom (ktorý im dal meno), aby ho postupom času zatienila povest' o Libuši. V nemeckom prostredí zase približuje osudy Bavorov, ktorí sa mali prinavrátiť do svojej vlasti po vyhnaní, pričom za zakladateľa považovali praotca Norica. Záverom kapitoly predkladá výnimočnú situáciu, kde Sasi dostali meno nie podľa mýtického zakladateľa kmeňa či po oblasti, do ktorej došli (vydobyli si ju od Durinkov), ale podľa typickej zbrane, ktorú používali *sax/scramasax*. Štvrtou kapitolou s názvom *Svatí reprezentanti*, autor predstavuje *opátstvo sv. Denis* ako centrum, ako „pupok“ spojenia sakrálneho a profánneho pôvodu francúzskych kráľov. Opátstvo nazvané podľa prvého parížskeho biskupa merovejovskej doby sv. Denisa/Dionýza, považovala písomná narácia za jednoznačný stred Francúzska a patrón opátstva bol vnímaný za ochrancu všetkých Francúzov. Relikvie uložené v opátstve (sv. olej, zástava *Oriflamme* a *Paliová zástava* tzv. „*Fleur de lis*“) mohol použiť iba kráľ a sprvu vďačili za svoju silu a ochranu práve sv. Denisovi, aby ho postupom času nahradil v tejto funkcii Chlodovik. V Česku bol zosobnením svätého reprezentanta sv. Václav. Stal sa symbolom, využívaným kniežatami a přemyslovskými kráľmi, ktorí ho vnímali ako jediného panovníka a oni sami boli iba jeho zástupcami. Neskôr sa tento názor transformoval na uchovávanie povedomia zemského patróna českou šľachtou a meštianstvom. Nemecké prostredie sa snažilo uctievať sprvu osobnosť Karola Veľkého, ktorý sa pre svoju svetskú angažovanosť, dobyvačné vojny a profil ideálneho panovníka,

nemohol stať svätým *par excellence*. Preto ho vo svojej funkcii v písomných prameňoch nahrádzajú „*stále více pánové z Karlova nejbližšího okolí*“ (s. 103). tzv. 12 párovia, resp. paladinovia. V piatej kapitole *Středověké „představy národa“*, poukazuje autor na chápanie dobových ľudí vo vzťahu k vzniku vlastného národa. Na analyzovanej vzorke hodnotí povesti (často vychádzajúce z antického podhubia) toho-ktorého národa o domnelých predkoch, ktorí buď najprv bojovali a neskôr pre svoju údajnú vzdialenú spriaznenosť (Frankovia mali pochádzať z Tróje, Rimania tiež) vytvorili spojenectvo a po boku Gaia Iulia Caesara spoločne dobývali Európu. Kým opačný trend badať v anglickom či poľskom prípade, kde sa Briti dokázali Caesarovi postaviť a dvakrát ho poraziť, tak v poľskej narácii dokonca porazili Alexandra Veľkého trikrát. Za výnimočnú povest' považuje F. Graus kreovanie stredovekej českej predstavy o vzniku národa o kniežati Oldřichovi a priadke Božene. Šiesta kapitola s názvom *Středověk a novověk přes sekularizaci a mytizační dějin* vysvetľuje zmeny vo vnímaní minulosti s nastupujúcim novovekom až do súčasnosti pomocou nových myšlienkových smerov ako humanizmus, osvietenstvo, romantizmus atď. Autor tieto smery zohľadňuje a lepšie si všíma zmeny v interpretácií jednotlivých prípadov na pozadí politickej situácie, vyznávanej filozofie, intelektuálnom a literárnom kurze alebo národným a štátnym požiadavkám. V oblasti súčasného Nemecka je to vyzdvihnutie mýtu slobody a germánstva Arminia (nem. Hermann) proti Rimanom, ktorého stredoveké pramene prehliadali. Až v roku 1529 sa o ňom zjavuje prvá výraznejšia zmienka, pričom najviac ospevovaným sa stal až počas 19. a začiatku 20. storočia. Vo Francúzskom prostredí to je zase vzbura Vercingetorixa, ktorým sa Francúzi nie síce celkom vyhľadávali za potomkov Frankov, ale považovali sa väčšmi za potomkov Galov. I jeho popularita, tak ako v prípade Arminia, dosiahla vrchol v 19. storočí. Nemenej známa sa stala znovu naberajúca na popularite povest' o Niebelungoch, ktorá mala od vrcholného stredoveku (okolo roku 1200) najprv znaky povesti, a až s pribúdajúcimi storočiami získala rozprávkovú formu, známu dnešnému čitateľovi hlavne z Wagnerovej hry: *Pieseň o Niebelungoch*. Siedma kapitola kapitola s menom: *Objevení „národního významu“ středověkých dějin* poukazuje na personifikáciu Francúzska s Janou z Arku (Pannou Orleánskou), ktorú dlhé obdobie počas stredoveku písomná narácia výraznejšie nepertraktovala. Svoju popularitu začala získavať až počiatkom 19. storočia a vrcholom slávenia jej kultu bola druhá polovica 19. storočia. V Česku „národný význam“ prešiel diametrálne rozličným vývinom, ktorý sa vyformoval za krátky čas po upálení Jana Husa v Konstanci v roku 1415 a rok na to aj Hieronýma Pražského. Autor v podkapitole približuje interpretácie a vnímanie husitského hnutia (spolu s rozporuplnými názormi o Jánovi Žižkovi z Trocnova) a jeho nepretržitú tradíciu až do polovice 20. storočia. F. Graus spomína tiež príbehy resp. povesti z nemeckého prostredia. Prvý o Fridrichovi II. Štaufskom, ktorý mal podľa stredovekých povestí spať resp. čakať pod horou Kyffhäuser a v prípade, že by mala byť Svätá ríša rímska národa nemeckého ohrozená, mal jej prísť na pomoc (povestí so spoločnými znakmi je v Európe dost). S príchodom nacionalistických myšlienok počas 18. a hlavne 19. stočia mizol a nahradil ho známejší Fridrich I. Barbarossa (dedo Fridricha II.), čím sa stal symbolicky ochrancom celého Nemecka. Saský „národný význam“ zase zastupuje spor medzi bratrancami, vojvodom Henrichom Levom a cisárom Fridrichom I. Barbarossom. Na záver kapitoly autor predstavil krížovú výpravu francúzskeho kráľa Ľudovíta VIII. proti Albigenom v 13. storočí, ktorá zdeštruovala provensálsku kultúru a „národ“, a tak sa v nej definitívne presadila francúzska kultúra a jazyk. Záverečnou ôsmou kapitolou: *Středověká historická tradice ve Francii, Německu a v Čechách* autor zhrňuje dosiahnuté výsledky z ostatných kapitol a vyvodzuje z nich závery.

Kniha je písaná zrozumiteľným jazykom a číta sa bez výraznejších problémov. Fundovanosť autora dokazuje bohatý poznámkový aparát (s. 212–381), ktorý tvorí skoro polovicu knihy. Fakt, že F. Graus túto publikáciu napísal ešte v 1975, o niekoľko rokov predbehol analýzu prameňov III. generácie francúzskej školy Annales. Teda výpovedná hodnota tohto diela je pre domácich čitateľov rovnako dôležitá ako doteraz našincom preložené publikácie od M. Blocha, J. Le Goffa, G. Dubyho, P. Arièsa či J.-P. Schmitta. Autorov záujem o štúdium legend, stredovekých povestí, mentalít či sociokultúrnych vplyvov v tejto knihe vidno o to väčšmi, o čo dôslednejšie sa na ním relatívne poskromne vybraných príkladoch dokázal vyextrahovať zmeny interpretácií, myslenia, tradícií v naračných prameňoch od stredoveku, ku zrodu kritickej historickej vedy a až do polovice 20. storočia. Knihu F. Grausa teda vrelo odporúčam k preštudovaniu ako stále aktuálnu, ktorá dokáže čitateľovi predostrieť stredovekého človeka a jeho vlastný pohľad na vlastné dejinné udalosti, osobnosti atď. Priblížiť vnímanie jeho „živej minulosti“, ktorá ho ovplyvňovala v jeho každodennom živote, konaní a myslení.